

İçimizdeki riskli inci: Nefis

Ethem Bey: “Nefis nedir? Nefis ile şeytanın görevleri aynı mıdır? Nefsimizi ne zaman ve nasıl yeneriz?”

Kişi ve zat demek olan nefis, hayra da, şerre de kabiliyetli olan ve insanın maddî-mânevî öz varlığını oluşturan bir iç mayadan ibarettir. Kur’ân’da nefis aşırı ve ilkel istek sahibi mânâsında “emmâre” 1; kendisini yargılayan, kınayan ve günahlardan içi darlaşan bir öz varlık olarak “levvâme” 2; hayvânî ve şehvânî isteklerin hükmünden kurtulup ubudiyet makamında İlâhî nurla tatmin olan öz varlık anlamında “mutmainne” 3 sıfatlarıyla anılır. Kur’ân ayrıca nefislerin bazen ilham aldıklarını 4; bazen kemâlâtta felâha erdiklerini ve kurtulduklarını 5; bazen Rabb-i Rahîm’den razı olduklarını, Rabb-i Rahîm’in de kendilerinden razı bulunduğunu 6 kaydeder. Ve Cenâb-ı Hak razı olduğu nefislere, “Has kullarım arasına gir! Cennetime gir!” 7 buyurur.

Nefsin bu sıfatları hiç şüphesiz durağan değildir. Yani bu sıfatları bir merdivenin basamakları kabul ettiğimizde, nefisler için yükseliş ve iniş, ölüme kadar her zaman mümkündür. İman, ibadet ve itaat yükselişine; isyan, tuğyan ve günahlar inişine sebep olur. Nefs-i emmârenin, levvâme veya mutmainne makamlarına yükselişi hâlinde bile, silâhlarını ve cihâzâtını âsâba devrettiğini beyan eden Bedüü-zaman Hazretleri, asâb ve damarların o vazifeyi, yani “emmâre” vazifesini ömrün sonuna kadar gördüğünü, dolayısıyla nefis-i emmâre çoktan ölmüş olsa bile eserlerinin damarlarda yaşadığını; bundan dolayı çok büyük asfiyânın ve evliyanın nefisleri “mutmainne” makamında oldukları halde, nefis-i emmâreden şikâyet ettiklerini kaydeder. 8

Nefisle savaşımız ölünceye kadar sürer; ölünce biter. Şüphesiz, belirli hususlarda onu susturabilir, ikna edebilir, irşat edebiliriz; ama o hep bizi alt edecek bir şeyler bulur ve hep karşımıza çıkar. Soldan olmazsa sağdan ve sûret-i haktan gözükersen karşımıza çıkar. İmtihan gereği bu böyledir. Bu durumda nefsi yenmek gibi bir iddiâdan ziyade; nefsimize karşı hüşyar (müteyakkız, uyanık) bulunmak gibi bir vazifeden bahsetmek daha doğru olur.

Nefisle şeytanın görevleri aynı değildir. Şeytan sırf şerlerin, kötülüklerin, seyyiâtın

temsilcisi, dâvetçisi, çağırıcısı, hoş göstericisi, yönlendiricisi ve sevk edicisidir. Nefis ise aldığı sıfat ve niteliğe göre şeytanın bu isteklerine bazen karşı koyan, bazen aldanıp gönlü yatışan, fakat sonunda kendisini sorgulayan bir özelliğe sahiptir. Meselâ, bazen nefsi işletemeyen ve söz dinletemeyen şeytanın, damarlardan girerek veya sûret-i haktan gözükerek yanlışa yönlendirme işini rahatlıkla sürdürdüğü gözden kaçmamaktadır.

Bedüzzaman Hazretleri dört hatvede nefsin dört aşağılık hâline dikkat çeker ve nefsin “emmâre” halinden sıyrılarak “mutmainne” makamına doğru yükselmesini sağlayan kapıları gösterir. Kısaca hatırlayalım:

Birinci Hatve (Acz Tarîkı): Âyette geçen, “Nefislerinizi temize çıkarmayın” nehyi, bizi nefsin en ilkel hâline karşı uyarmaktadır. Şöyle ki: İnsan nefsinin sever. Başka her şeyi nefsinin fedâ eder. Hatta Mabuda lâıyk bir tarzda nefsinin metheder, nefsinin ayıplardan uzak görür. Elden geldiği kadar kusurları kendine lâıyk görmez ve kabul etmez. Kendini şiddetle müdafaa eder.

Neticede, gerçekte “acz” içinde yuvarlanan nefis, kendisini üstün görür, kendisiyle gururlanır, kendisini beğenir. Oysa kulluk makamı, Allah’ın azameti ve büyüklüğü karşısında, kendi acziyetini idrak etmeyi gerektirmektedir.

İşte bu mertebede nefsin arındırılması, nefsinin te- mize çıkarmamak ve günahlardan uzak görmemektir. “Acz” içinde olduğunu idrak eden nefis, gururlanmaz, kendisini büyük görmez; “ubudiyet” tarîkına girer. Ubudiyet tarîkı ise onu, mahbûbiyete, yani Allah’ın sevgili bir kulu makamına yükseltir. Bu tarîk, aşk tarîkından daha sâlim, yani güvenlidir.

Dünkü yazımızda nefsin ne olduğunu ve ne ölçüde yenilmezliğini ifade etmiş; Bedüzzaman Hazretlerinin, dört hatvede nefsin dört aşağılık hâline dikkat çektiğine ve nefsin “emmâre” halinden sıyrılarak “mutmainne” makamına doğru yükselmesini sağlayan kapıları gösterdiğine işaret etmiştik. Bugün bu hatvelerden diğer üçünü hatırlatalım: İkinci Hatve (Fakr Tarîkı): Burada nefis kendini unutmuştur. Nefsin kendinden haberi yoktur; ölümü düşünse, başkasına vermekte; fenayı, zevali ve yokluğu görse, kendi üzerine almamaktadır. Külfet, hizmet ve ibadet makamında, yani Allah’ın emirlerine muhatap olma makamında da, nefis kendini unutmuştur. Nefis, kendini Allah’ın emirlerine muhatap saymamaktadır.

Fakat ücret almaya ve lezzetlerden istifade etmeye gelince öne atılmakta ve şiddetle istemektedir. Yani lezzetlerde nefis kendini unutmamaktadır. İşte, nefis-i emmâre budur. Nefsin bu vahim hâline, “Allah’ı unutup da, Allah’ın da nefislerini kendilerine

unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir”9 âyeti işaret etmektedir. Nefsi bu makamda arındırmak, bu hâlin aksini telkin etmekle mümkündür. Yani nefsin unutkanlığı ile örtülecek bir biçimde, lezzetlerde, tatlarda, ihtiraslarda, menfaatlerde ve ücretlerde nefsi unutmak. İbadet, hizmet, faaliyet ve ölüm gibi nefsin sevmediği hallerde ise nefsi unutmamak. Yani hizmetlerden geri durmamak, öne atılmak. Her an ölümü beklemek ve hazırlanmak.10

Böylece nefis kendisinin “fakr” içinde olduğunu unutmaz. Bu idrak onu Allah’ın Rahman ismine ulaştırır. Yani nefis kendi fakirliğini bilmesine rağmen, bu fakirliğe aldırılmaz ve daha dehşetli bir fakirlik olan ölümün her an kapıda olduğunu hissederek, hizmetlere atılır ve ibadetlerde ön safta yer alırsa; Rahman ismi o nefsi kucaklar, ihata eder, şefkat eder, nimetlerini bollastırır, bereketini artırır, hadsiz sevaplar verir; ölümden sonra da o nefsi fakir ve yoksul bırakmaz. O nefse rahmet eder.

Üçüncü Hatve (Şefkat Tarîkı): “Sana her ne iyilik gelirse Allah’tandır. Her ne kötülük dokunursa nefsindendir”11 âyetinde ders verildiği gibi, nefis daima iyiliği kendinden bildiğinden, fahr ve ucba girer, övünür, gururlanır ve kendini yeterli görür. Oysa nefiste yalnız kusur, noksanlık, acz ve fakr görülmeli; bütün iyiliklerin, olgunlukların ve kemâlâtın Fâtır-ı Zülcelâl tarafından kendisine ihsan edildiğini anlamalı; fahr yerine şükür; övünmek yerine hamd etmelidir. Bu mertebede nefsin tezkiyesi, yani arınması, nefsi, “Günahlardan arınan kurtuluşa ermiştir”12 âyetinin sırrına mazhar eder. Bu hatvede nefis kendisine şefkat etmeli ve acımalı; kendisini övmekten, methetmekten ve gururdan vazgeçmelidir. Çünkü medih ve gururla nefis kendisini acımasızca ve insafsızca inişe bırakmış olmaktadır. Nefis bu vahamete uğramamak için, kemâlini kemâlsizlikte, kudretini aczde, gınâsını ve zenginliğini fakrde bilmelidir.

Dördüncü Hatve (Tefekkür Tarîkı): “O’nun yüzü müstesna her şey helâk olup gidicidir”13 âyetinin ders verdiği gibi; nefis kendisini serbest, müstakil ve bizzat mevcût bilmektedir. Nefsin “kendi başına buyruk olmak” istemesi bundan ileri gelmektedir. Bu da, Mâbud’una karşı düşmanca bir isyan içinde bulunmasına yol açmaktadır.

Oysa nefis kendi başına bir hiçten ibarettir. Ancak Cenâb-ı Hakk’a intisap ettiği takdirde varlığını hissedebilmekte; âlem ve kendi varlığı üzerinde hayran bir şahit ve mütefekkir bir izleyici konumu kazanabilmektedir. Öyleyse nefis, varlığında yokluk; yokluğunda varlık bulunduğunu bilmelidir. Yani nefis şahsî varlığına güvenip, Cenâb-ı Hak’tan gaflet etse, yıldız böceği gibi şahsî ışıkçığı ile, sonsuz bir yokluk ve ayrılık karanlığı içinde boğulur gider. Fakat enâniyeti bırakıp, nefsin bir hiç olduğunu;

nefsin ancak Mûcid-i Hakikî'nin bir tecelli âyinesinden ibaret olduğunu gördüğü anda, bütün varlıklar âlemini ve sonsuz bir vücudu kazanır! Zirâ isimlerinin cilvelerine bütün varlıkların mazhar olduğu Cenâb-ı Hakk'ı bulan bir kalp, her şeyi bulmuş olur.¹⁴

Dipnotlar:

- 1- Yûsuf Sûresi, 12/53; Şems Sûresi, 91/10
- 2- Kıyâme Sûresi, 75/2; Tevbe Sûresi, 9/118
- 3- Fecr Sûresi, 89/27
- 4- Şems Sûresi, 91/8
- 5- Şems Sûresi, 91/9
- 6- Fecr Sûresi, 89/28
- 7- Fecr Sûresi, 89/29,30
- 8- Mektûbât, s. 316
- 9- Haşir Sûresi, 59/19,
- 10- Mektûbât, s. 443,
- 11- Nisâ Sûresi, 4/79,
- 12- Şems Sûresi, 91/9,
- 13- Kasas Sûresi, 28/88,
- 14- Mektûbât, s. 444